

De rol van het toeval in ons leven

(Bewerking van een lezing voor de kring van Wijsbegeerte en Psychologie (Bilthoven 2000) binnen de cyclus: continuïteit, discontinuïteit, periodiciteit)

Mijn uiteenzetting over het toeval in ons leven heeft geen betrekking op het toeval in de biologie of in de natuurwetenschappen, maar op het toeval in de filosofie. Ik ben zelf zeer geïnteresseerd in twee tegenstrijdige uitspraken over toeval uit onze omgangstaal: 'Wij laten niets aan het toeval over' en 'Het leven hangt van toevalligheden aan elkaar'. In de eerste uitspraak horen we de stem van de autonome mens, die zijn leven zelf in handen heeft. Hij is de architect of de bestuurder van zijn leven. In de tweede uitspraak hoor je de heteronome mens, die overvallen wordt door allerlei gebeurtenissen en het leven niet zelf in handen heeft. Hij is een speelbal van wat hem overkomt. Is er een uitweg uit deze tegenspraak te vinden? Als poging hiertoe begin ik met een omschrijving van wat ik onder toeval versta (1). Daarna laat ik u enkele momenten zien (zonder veel historische achtergrond), waarop de filosofie met het toeval geworsteld heeft (2). Vervolgens –en dat is de kern van mijn betoog- geef ik een plaatsbepaling aan van het toeval in ons leven (3) en de problemen die het toeval oproept voor het zingevingproces (4). Als aanloop tot discussie som ik een aantal uitspraken van auteurs op (Appendix).

1. Omschrijving van het toeval

Het Nederlands Woordenboek (van Dale) geeft drie betekenissen van toeval:

- (1) gebeurtenis of omstandigheid, die vooraf niet voorzien of gewild, niet te berekenen is geweest.
- (2) het onberekenbare gebeuren, beschouwd als verschijnsel (bij toeval).
- (3) het onberekenbare gebeuren, maar dan gepersonifieerd (het Toeval).

Toeval staat tegenover noodzaak. Het toeval is een samentreffen van twee reeksen gebeurtenissen, die niet innerlijk of oorzakelijk verbonden zijn. Het is het ontbreken van een oorzaak. Het is volgens het 'Woordenboek Filosofie' een term, die verwijst naar het niet-aanwijsbare van oorzaken, met het ongedetermineerde, met het onvoorspelbare, met het niet-gerichte en met het niet-wezenlijke. Het woord wordt in verschillende betekenissen gebruikt:

- (1) onbekendheid met alle factoren en condities die het verschijnsel beïnvloeden. Deze subjectieve onbekendheid uit zich in onvoorspelbaarheid en geeft aanleiding tot kansberekening.
- (2) (meer oorspronkelijk) twee causale ketens raken elkaar. Twee oorzakenreeksen vallen op één punt samen en voor dit samenvallen is geen oorzaak aan te wijzen. Toeval is het ontbreken van een oorzaak.

2. De filosofie en het toeval

De filosofie bouwt voort op het algemeen menselijk gevoel, dat niemand een speelbal wil zijn van toeval en lot. De mens heeft een onweerstaanbare behoefte om eenheid, samenhang, orde en continuïteit aan te brengen in wat op het eerste gezicht zich voordoet als onderworpen aan toeval en willekeur. Ook de filosofie vindt het toeval onverdraaglijk. Zij wil juist een tijd- en plaatsonafhankelijk vertoog houden en wordt hierin gedwarsboomd door het verschijnsel 'toeval'. Het toeval herinnert de filosofie er aan, dat het als uitiem onverklaarbaar en gratuite verschijnsel verwijst naar de afgrondelijke mogelijkheid, dat de werkelijkheid niet te begrijpen is. Vandaar de pogingen van metafysici om een laatste, noodzakelijk fundament te vinden tegenover de contingentie, waardoor de mens deel gaat uitmaken van een min of meer noodzakelijk systeem. Het toevallige moet opgenomen worden in het noodzakelijke, zodat het verontrustend karakter hiervan verdwenen is. Dat heeft een groot deel van de filosofie altijd gedaan. Enkele grepen uit dit proces.

Plato

Plato (6^e eeuw v.Chr.) ergert zich aan de tragici met hun treurspelen, die er van uit gaan, dat de mens een speelbal is van de natuur en de goden. Zijn filosofie is er juist op gericht om de mens 'zelf-genoegzaam' (niet op te vatten als bekrompenheid) te maken, d.w.z. meesterschap te verlenen over alles wat in het leven gebeurt en niet overgeleverd te zijn aan de moira (lot), anankè (noodzaak) en 'tuchè' (toeval). Zijn filosofie is een pleidooi voor de fundamentele onkwetsbaarheid van de mens.

Het christendom

Het christendom heeft een ambivalente relatie met het toeval. In eerste instantie bestaat er geen toeval, omdat alles besloten ligt in de voorzienigheid van God. Wat de mens als toeval ervaart, daarvan weet hij in het geloof, dat God er een bedoeling mee heeft. Dat wil niet zeggen, dat de mens zelf niet getekend is door toevalligheid, door contingentie (Dat was het Middeleeuwse woord hiervoor). Hij komt uit de vrije scheppingsdaad van God en is daarom niet noodzakelijk. Hij had er niet kunnen zijn en hij had anders kunnen zijn.

Descartes

Aan het begin van de moderne filosofie staat Descartes (1596-1650) met zijn poging om een zeker standpunt te vinden in de filosofie. Tegenover de twijfel aan alles staat het fundament van zekerheid: 'Ik denk, dus ik besta'. De mens staat als een zelfstandig subject tegenover de wereld en bepaalt hier de zin en waarde van. De mens als zingever aan zijn eigen leven. Dat bepaalt de grote lijn van de Verlichtingsfilosofie, met de wetenschap als steunpilaar, waarin causaliteit, wetmatigheid, vergelijkbaarheid of algemeen geldigheid kernwoorden zijn.

Hegel

Bij Hegel ((1770-1831) vindt men het hoogtepunt van de poging om het toevallige te willen opnemen in het noodzakelijke. In zijn allesomvattende visie op de geschiedenis van mens en wereld is geen plaats voor toeval. Alles, ook datgene wat de mens overkomt is een noodzakelijk onderdeel van de ontwikkeling van de absolute Geest. Achter de rug van de mensen om voltrekt zich het grote universele proces naar de voltooiing (de list van de rede). In de ogen van postmoderne filosofen ontwerpt Hegel hiermee een monolithisch meta-verhaal.

Deze stroming in de moderne filosofie legt de nadruk op de autonomie van de mens en op zijn eigen keuze (vrijheid). Hierdoor wordt de mens echter verabsoluteerd en wordt het toeval van zijn eigen waarde ontdaan. Er is daarom een grote tegenstroming in de moderne filosofie, die van mening is dat het idee van een autonome mens, die losgekoppeld is van de wereld, op een fictie berust. Het zijn vooral de levensfilosofen (Nietzsche, Dilthey, Heidegger e.a.) die het toeval hebben willen redden, omdat dat in overeenstemming is met de werkelijkheid. Voor Dilthey is de kernvraag, hoe orde en noodzakelijkheid mogelijk zijn binnen het raamwerk van het chaotische toeval. De noodzakelijkheid is het gelukke toeval. De metafysica staat hiermee op zijn kop. Deze lijn van denken wil ik hier volgen.

3. Plaatsbepaling van het toeval in ons leven

Het uitgangspunt van deze tak van de moderne filosofie is, dat het leven zelf toevallig is. Het gaat hier dus in eerste instantie niet over het toeval in het leven, maar het toeval van het leven

zelf. Dat heet in filosofische termen: de ontologie van het toeval. Dit staat in scherpe tegenstelling tot de metafysische traditie, die gedomineerd wordt door de strijd tegen het toeval. Ik wil mij eerst richten op de toevalligheid van het leven zelf om daarna aandacht te schenken aan de toevalligheden in ons leven.

Ons leven is toevallig

Het woord ‘contingentie,’ dat een belangrijke rol gespeeld heeft in de christelijke filosofie (in de scheppingsleer) wordt hier gesecculariseerd. Contingentie of het blinde toeval is het kernwoord van de menselijke ervaring. Het geeft aan, dat er geen antwoord is op de vraag naar het waarom en waartoe van de wereld. Het toevallige is de wijze, waarop de wereld is (het ontologisch feit bij uitstek). Het toevallige wordt hier beschreven als datgene wat niet logisch noodzakelijk, niet rationeel begrijpbaar, niet algemeen geldig is. Het gevolg hiervan is (en dat is opmerkelijk), dat het werkelijke zelf gekarakteriseerd wordt als iets wat onvergelykbaar eenmalig of individueel is. Het toevallige is hiermee omgedoopt tot een positieve notie om ons leven aan te duiden. (Marquard hield daarom een ‘apologie voor het eenmalige, toevallige en momentane’). Het toevallige, d.w.z. onvergelykbaar eenmalige of individuele is geen uitzondering op de regel, maar de wijze waarop de wereld is. Ze had niet kunnen zijn, ze had anders kunnen zijn. Het is dus niet mogelijk de wereld in begrippen om te zetten of te herleiden tot een algemene categorie van de ervaring.

Een leven vol toevalligheden

Ik neem hier twee begrippen om ons gewone leven aan te duiden: handelen en gebeuren. Ik omschrijf handelen als iets, dat vanuit onszelf komt. In handelen neemt de mens zelf zijn leven actief in handen, bepaalt de richting ervan en geeft er zo betekenis aan. Door zijn handelen is de mens zelf, als actieve oorsprong, onmiddellijk betrokken in zijn leven. Hij ervaart zichzelf, realiseert zichzelf in zijn handelen en drukt er zich in uit. Maar een leven bestaat niet alleen uit een reeks van handelingen. Er zijn ook gebeurtenissen. Zij overkomen de mens in de onvoorziene willekeur van hun feitelijk voorkomen. Zij doorbreken telkens opnieuw de gang van ons leven. Waar handelen nog een actieve stellingname impliceert, die creatief samenhang zou kunnen bewerkstelligen, introduceren gebeurtenissen een passief moment van ‘wedervaren’ in het leven dat tot in het handelen doorwerkt. Paul Ricoeur zegt hierover: “Wij bestaan, omdat wij getroffen worden door gebeurtenissen die ons overkomen in de strikte zin van het woord: bepaalde totaal toevallige ontmoetingen, bepaalde dramatische incidenten, momenten van geluk en ongeluk, die, zoals men zegt, de loop van ons leven hebben veranderd...De gebeurtenis is onze meester’. Hij noemt dat het binnentreden in ons leven van ‘historische contingentie’. Terwijl het levensplan (Projet existentieel van Sartre) het accent legt op de wilskant, legt de notie van een verhaal-eenheid het accent op een compositie tussen intenties, oorzaken en toevalsfactoren, die men in ieder verhaal terugvindt. De mens verschijnt hier in zijn geheel genomen zowel lijdend als handelend en onderworpen aan de wisselvalligheden van het leven, die de kwetsbaarheid van ons bestaan uitmaken (zie Martha Nussbaum over de kwetsbaarheid van het goede). De menselijke fragiliteit en kwetsbaarheid is prachtig verwoord door Pascal in zijn ‘Gedachten’ (Ned. vert. Blz. 89, nr.347): “De mens is maar een riet, het zwakste in de natuur, maar hij is een denkend riet. Het is niet nodig dat het ganse heelal zich wapent om hem te vernietigen: een damp, een waterdruppel zijn voldoende om hem te doden. Maar zelfs als het heelal hem verpletterde, zou de mens nog edeler zijn dan wat hem doodt, omdat hij weet dat hij sterft en welk voordeel het heelal op hem heeft. Het heelal weet daar niets van. Geheel onze waardigheid bestaat dus in het denken”.

Met het ouder worden groeit de ervaring dat toevalligheden van doorslaggevende betekenis zijn voor het leven. Tussen geboorte en dood zijn we altijd ‘verstrikt in onze levensgeschiedenis’. Ons leven bestaat uit deze mengelmoes van handelen en wedervaren. Het is duidelijk, dat onze levensloop geen rechte lijn voorstelt, maar voortdurend onderbroken wordt door toevalligheden (breukvlakken). Ons leven wordt in hoge mate bepaald door het toeval. Dilthey spreekt hier over een ‘mysterieuze verbinding tussen toeval, lot en karakter’. Ons leven en onze levensloop zijn niet noodzakelijk. Dat heeft tot gevolg, dat de ontwikkelingen die de mens meemaakt principieel onvoorspelbaar zijn. De verworven psychische constellatie gaat onze handelingsruimte in toenemende mate bepalen. Het verleden gaat domineren en beperkt de mogelijkheden. Alleen door het begrijpen van het verleden kan de verbeelding nieuwe mogelijkheden ontdekken. Hiervoor heeft ons leven het verhaal nodig. Net als in een verhaal kunnen we op het vervolg en de afloop niet vooruitlopen (het onvoorzienbare toeval, dat de mens overkomt). Een verhaal is een voortdurende doorbreking van het geïntendeerde handelingsverloop door het toeval. De mens is ‘in het leven verstrikt’, zoals men in de filosofie zegt. Dat geeft een gevoel van dreigende zinloosheid, waarin de zingeving een poging is om in de chaos enige orde te scheppen.

4. Het zingevingproces

Er is in ons een onweerstaanbare behoefte om eenheid, samenhang, orde en continuïteit aan te brengen in ons leven. Wij hebben behoefte aan zingeving. De romanschrijver Paul Auster beschrijft dit als volgt: ‘Ik denk, dat we allemaal ons leven leiden alsof het een verhaal is. We houden ons vast aan de rode draad in dat verhaal. Zonder die rode draad zouden we uiteenvallen, verward raken, overvallen worden door zoveel tegenstrijdigheden dat we nauwelijks zouden kunnen bestaan. Die verhaallijn zorgt ervoor, dat we al die dingen uitsluiten die we niet belangrijk vinden, de leugens die we verteld hebben, het bedrog dat we hebben gepleegd, de stomme en kwetsende dingen die we tegen mensen hebben gezegd. De goede dingen die je gedaan hebt herinner je je en daarmee ga je verder. We redigeren onze levens op de een of andere manier, we schrijven ze’ (NRC van 21-12-’88).

Maar wat komt er van ons zingevingproces terecht, als het toeval zo’n grote rol speelt in ons leven? Het toeval staat n.l. haaks op twee elementen, die voor het zingevingproces over ons leven van wezenlijk belang zijn: inzichtelijkheid en meesterschap over ons leven. Hierdoor kunnen we niet plannen of vooruitzien. Het zijn precies de elementen, die bij het toeval ontbreken en dat is een bron van veel leed. Het toeval maakt ons leven niet inzichtelijk. Het staat haaks op ons verlangen naar begrijpelijkheid, zodat we het een plaats kunnen geven in ons leven. Verder ligt het toeval niet in onze handen, is niet maakbaar. Kortom. wij zijn geen ‘stuurman van ons eigen leven’ (Nietzsche).

Betekent dit, dat we dus weer terug bij af zijn, bij de wereld van de antieke, Griekse filosofie, waarin mensen dachten, dat de gang van hun leven afhankelijk was van ondoorgrondelijke lotsbeschikkingen, goddelijke grillen, spelingen van de natuur? Dat is niet het geval. Goddelijke grillen hebben we doorzien en naar het rijk der fabelen verwezen. Spelingen van de natuur hebben we door onze technisch kunnen gereduceerd. Onze beschaving is een project van toenemende beheersing, inclusief zelfbeheersing, tegen de wisselvalligheden van het lot. Ons westerse kennisideaal is gericht op het elimineren van het onvoorspelbare, op de reductie van het toevalideaal. Hiermee is de overtuiging gegroeid, dat het leven maakbaar is en steeds meer

maakbaar zal worden. Hier ligt het punt, waar de bovengenoemde richting van de moderne filosofie een kanttekening bij plaats. Ondanks alle reductietoeval is het leven zelf contingent en blijven er in het leven veel toevalsfactoren, die onze zingeving doorkruisen. Deze toevalsfactoren kunnen soms in ons voordeel zijn ('ik heb geluk gehad'), soms in ons nadeel (een bron van veel leed). Fundamenteel hierbij is echter, dat de mens op deze toevalsfactoren geen greep heeft gehad. Ze zijn hem overkomen. Vandaar het propageren van een houding van de mens, die weet dat hij of zij geen meester zijn van hun bestaan, maar dat het niettemin zijn of haar bestaan is.

Literatuur:

Kees Vuyk, Homo volens, blz.163-193

Jos de Mul, Dilthey, blz. 458-467

Odo Marquard, Einde van het noodlot? Blz.138-166.

C.J.A. van Ouwkerk, In een leven verstrikt. In: WP jrg.29, 1988/89, blz. 34-40

P.Wouters, Wij hebben niets aan het toeval overgelaten. In: WP jrg.33, 1992/93, blz. 65-69.

Appendix: Enkele uitspraken van filosofen en literatoren over het toeval

Nietzsche (1844-1900)

Nietzsche spreekt over 'Amor fati' = het ja-zeggen tegen de ring van de wederkeer, ja tegen het oneindig kleine ogenblik. Bij hem is het 'toeval': het op elkaar stoten van de scheppende impulsen, waardoor de wil tot macht getransformeerd wordt in het fatum. Het primaat ligt bij de eeuwigheid van de tijd en de ring van de terugkeer, die zich openbaart in het ogenblik. De ring van de terugkeer is de kringloop van de wereld, heel de keten van het worden, waarvan iedere mens tot in het kleinste een schakel vormt. De mens heeft de redeloosheid gehaat, het willekeurige, het toevallige als oorzaak van ontzaggelijk fysisch lijden. 'Toevalligheid' – dat is de oudste adel van de wereld, die gaf ik aan alle dingen terug, ik verlost hen van de knechtschap onder een doel'. Het toeval krijgt een kans, wanneer men de zin van een gebeuren niet bij voorbaat vastlegt vanuit een voorgeschreven doel (wat de metafysica doet: teleologie).

Bij Nietzsche doet het denken afstand van de pretentie, dat er een zin, een redelijkheid, een noodzakelijke waarheid in de dingen zou schuilen. 'Want is de boom niet elk ogenblik iets nieuws?' De roep die uit Nietzsches denken opklinkt is de roep om de mens die bereid is, na zich 2000 jaar te hebben vastgeklemd aan de voorstelling van een ware wereld, de enig ware zekerheid toe te laten: die van het toeval. 'Een beetje wijsheid is wel mogelijk: maar van deze heerlijke zekerheid overtuigden mij alle dingen: dat zij liever nog op de voeten van het toeval dansen (G. Visser, Nietzsche en Heidegger. Nijmegen 1989, blz. 212-213)

-het motief van het onvoorspelbare en ongewisse

-de onschuld van het worden

De wereld is in alle eeuwigheid chaos, doelloosheid en een rad van fortuin. De wereld is als een spel, dat een doel in zichzelf heeft (289)

Toeval is het op elkaar stoten van de scheppen impulsen, een wil die getransformeerd wordt door zijn toebehoren aan het fatum (299)

Overall in het universum is een voortdurend scheppen (actieve kracht, het scheppende temidden van het toevallig), spontane creativiteit. 'Hoogste fatalisme is identiek met het toeval en het scheppende'.

De beste bestemming van de mens zou liggen in de wijze waarop de mens datgene wat hem toevalt, scheppend tegemoet treedt. Dat is het ogenblik. Het ogenblik is de tijdsruimte van het toeval (als het elkaar recht voor het hoofd stoten van verleden en toekomst). Het nu van het ogenblik = eeuwigheid van de tijd en de ring van de terugkeer. Het toeval en het ogenblik zijn hetzelfde, maar niet het gelijke (Heidegger). Deze eenheid van toeval en ogenblik is de eenheid van zijn en tijd. Het toeval is het ongewisse, het plotselinge,\.

Spiegelspel (Ja- en Amen-zeggen), waarin mens en wereld zich naar elkaar openen in hun wederzijdse diepte.

Deze verhouding, die die van de scheppende t.o.v. zijn materiaal te boven gaat, zou de ware bodem vormen voor de dingen, een vloer die hun toestaat te dansen op voeten van het toeval (392)

Wilhelm Dilthey

Voor Dilthey (1833-1911) kan de toevalligheid van het bestaan niet los gezien worden van de eindigheid van de mens. Eindigheid heeft voor Dilthey te maken met de begrenstheid in ruimte en tijd. Ruimte en tijd zijn de twee assen, waar de filosofie van Dilthey om draait. Zijn begrenstheid in de ruimte betekent 'onder-anderen-zijn', van wie hij afhankelijk is om zijn eigen individualiteit gestalte te geven. De eindigheid in de ruimte is de oorzaak van een onophefbaar verlangen om de andere en het andere te ontmoeten of te beheersen. Dit is een nooit eindigend proces, waarbij steeds grenzen worden overschreden en waar tegen grenzen wordt opgelopen, die niet overwonnen kunnen worden. De begrenstheid in de tijd geeft de sterfelijkheid van de mens aan. Zijn leven is een levensloop, met een begin en een einde, waar een levensverhaal over verteld kan worden. Juist de sterfelijkheid van de mens is een voortdurende bron van verwondering over het bestaan en van vragen over de zin van het leven. De radicale eindigheid van het leven confronteert de mens met alle raadsels van het leven, maar vooral met ons onvermogen om de dood te begrijpen.

Voor Dilthey is de kernvraag, hoe orde en noodzakelijkheid mogelijk zijn binnen het raamwerk van het chaotische toeval. De noodzakelijkheid is het gelukte toeval. Het toevallige heeft bij Dilthey een positieve betekenis. Het toevallige is de wijze waarop de wereld onvergelykbaar eenmalig of individueel is. Het leven wordt gekenmerkt door een geheimzinnige verbinding tussen toeval, noodlot en karakter. Vandaar dat de mens nooit klaar komt met het toevallige van het bestaan. Wanneer de historisch-maatschappelijke wereld een contingente wereld is, waarin het verloop van ons leven in belangrijke mate door het toeval wordt bepaald, dan is alleen het verhaal in staat het toeval te bedwingen. Een verhaal brengt ordening aan in de toevalligheden en geeft hierdoor richting aan het handelen van de mens. Het behoedt hem voor een chaotische wereld, waarin geen structuur is.

Aan de filosofie van Wilhelm Dilthey (1833-1911) is heel goed te zien het afscheid van het noodzakelijke ten opzichte van het toevallige. In zijn hermeneutiek treedt een radicalisering van de notie van de toevalligheid van de menselijke ervaring op. Voor hem is het toevallige het werkelijke zelf als iets wat onvergelykbaar eenmalig of individueel is. Het toevallige is geen negatief begrip, maar het ontologisch feit bij uitstek. Het is geen uitzondering op de regel, maar de wijze waarop de wereld is. Noodzaak is het gelukte toeval. De kernvraag van de filosofie is dan ook bij hem niet langer hoe het toeval binnen het raamwerk van de noodzakelijkheid mogelijk is, maar hoe orde en noodzakelijkheid mogelijk zijn binnen het raamwerk van het chaotische toeval. Het toeval wordt dus niet langer opgevat als de mislukte noodzaak, maar de noodzaak wordt veeleer begrepen als het gelukte toeval. Hij past dit toe zowel op de geschiedenis van de mensheid als op de geschiedenis (levensloop) van de afzonderlijke mens.

In de ontwikkeling van de Absolute Geest mag het toeval, dat het 'theater van de geschiedenis', zoals Kant het noemde, dreigt te doen ontaarden in een nooit eindigende tragi-komedie, geen rol spelen. Hegel vond, dat de filosofische beschouwing geeft ander doel heeft dan het toevallige te verwijderen. Deze ontwikkeling is geenszins toevallig, maar een noodzakelijk proces. Het toeval wordt door Hegel opgenomen in de hogere noodzakelijkheid van de ontwikkeling van de rede. Daar richt de kritiek van Dilthey zich op. Hegel probeert in zijn visie op de zin van de geschiedenis drie vragen te beantwoorden: (1) Heeft de geschiedenis een redelijke structuur, zodat er een helder inzicht in te verkrijgen is? (2) Heeft de geschiedenis een doel, waarop alles gericht is? (3) Vormt dat doel de rechtvaardiging van de geschiedenis? Op al deze vragen komt een bevestigend antwoord.

Dilthey heeft scherpe kritiek op de eschatologische pretenties van Hegel, waarin het toevallige in de theorie wordt opgeofferd aan de noodzakelijkheid, en het individuele aan het algemene begrip. Het singuliere en toevallige van het menselijk bestaan wordt opgeofferd aan de academische hoop de wetmatigheden of de zin van de totale geschiedenis te doorgronden. Hiermee wijst Dilthey de idealistische en positivistische opvatting als voortzetting van de christelijke eschatologie af, waarin de angst doorbreekt dat met het wegvallen van de zekerheden van het christendom de afschuwwekkende gestalte van de zinloosheid uit de duisternis van de geschiedenis opdoemt. Er is dan geen plan en zin van de geschiedenis meer.

Paul Auster (1947)

Uit: In het land der laatste dingen. Amsterdam 1990, blz.139

(Anna Blume doet intake-gesprekken voor huize Woburn, een tijdelijke opvang voor mensen met allerlei kwalen in een stad die op instorten staat)

“Het was elke keer een ander verhaal, en toch kwam elk verhaal uiteindelijk op hetzelfde neer. De aaneenschakeling van pech, de misrekeningen, de groeiende druk van de omstandigheden. Onze levens zijn niet meer dan de som van toevallige gebeurtenissen en hoe uiteenlopend ze in hun bijzonderheden ook mogen zijn, de blauwdruk van al die levens kent dezelfde essentiële willekeur: dit en dan dat, en daarom, dit”.